

LITERATURA DIGITALĂ – ABORDĂRI TEORETICE ALE TEXTUALITĂȚII VIRTUALE

Doctoranda Școlii Doctorale Științe Umanistice, Universității de Stat din Moldova, program de doctorat: Teorie literară; cercetător, Centrul de Cercetări Filologice „Eugen Coșeriu” al Universității de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: teorie literară, critică literară, TIC. Cărți publicate: *Opera literară ca dialog și relație. Noi modele critice: Dialogica, Imagologia, Sociocritica, Critica orientată către cititor, Ergocritica* (în colaborare cu Aliona Grati, Elisaveta Iovu-Macari, Oxana Popa, Diana Dementieva), Chișinău: Știința, 2021.

Rodica GOTCA

Literatura digitală – abordări teoretice ale textualității virtuale

Rezumat. În articolul dat realizăm o abordare teoretică a textualității virtuale și anume a literaturii digitale, ca formă de manifestare a acesteia, pornind de la studii semnate de Espen Aarseth, Luciana Barroso Gattass, Esko Lius, Mirela Rusu ș.a. Conceptul de „literatură digitală” marchează apariția unei literaturi amplasate în mediul virtual, care depășește textualismul tradițional oferind un material și mediu nou creației. Cititorul trece la un alt nivel, iar ipostaza de user al rețelei îi oferă oportunitatea de a fi (co)autor și personaj. Virtualitatea oferă un spațiu creativ mult mai larg, în care se deschid diferite portaluri ce oferă atât acces la literatură, cât și la softurile de creare a acesteia. Produsele literaturii digitale pornesc de la versiunile digitalizate ale literaturii tipărite, culminând cu produsele literare create exclusiv în rețea; aceasta contestă limitele limbajului, fuzionând imaginea artistică cu codul, iar semnificantul și semnificatul saussurian se reconfigurează din unitate binară în unitate „pălăitoare”. Literatura digitală provoacă o reorganizare și inovare în serie a teoriei literaturii, solicitând un instrumentar adecvat, performând genurile și speciile literare cu forme inedite, hibride, ce presupun îmbinarea textualității cu tehnologia. Literații, cu sau fără implicații în producerea literaturii digitale, reacționează destul de adecvat și pozitiv la dezvoltarea literaturii digitale, un exemplu este extrasul de opinii din ancheta revistei „Vatra”. Literatura nu este „pe moarte”, ci într-o criză de (re)conceptualizare, care anunță apariția unor noi forme, ce răspund la evoluția tehnologiilor, culturii, politicii, societății etc.

Cuvinte-cheie: literatură digitală, textualism virtual, teoria literaturii, digitizare, literatură.

The Digital Literature – Theoretical Approaches to Virtual Textuality

Abstract. In this article we make a theoretical approach to virtual textuality, namely digital literature, as a form of its manifestation, starting from studies signed by Espen Aarseth, Luciana Barroso Gattass, Esko Lius, Mirela Rusu et al. The concept of “digital literature” marks the emergence of a literature located in the virtual environment, that goes beyond traditional textualism by providing a new material and environment for creation. The reader moves to another level, and the pose of a network user gives him the opportunity to be (co)author and character. Virtuality offers a much wider creative space, in which different portals are opened that offer both access to literature and the software to create it. Digital literature products start from digitized versions of printed literature, culminating in literary products created exclusively on the network; it challenges the limits of language, fusing the artistic image with the code, and the Saussurian signifier and signified reconfigure from a binary unit into a “flickering” unit. Digital literature causes a serial reorganization and innovation of the theory of literature, requiring an appropriate tool, performing genres and literary species with novel, hybrid forms, which involve the merging of textuality with technology. Literates, with or without implications in the production of digital literature, react quite adequately and positively to the development of digital literature, an example is the extract of opinions from the “Vatra” magazine survey. Literature is not “dying”, but in a crisis of (re)conceptualization, which announces the emergence of new forms, which respond to the evolving technologies, culture, politics, society, etc.

Keywords: digital literature, virtual textualism, literary theory, digitization, literature.

Evoluția literaturii în raport cu tehnologiile s-a soldat cu apariția unor forme literare noi care necesită o abordare teoretică fundamentată pe un instrumentar ce ar permite studiul complex al literaturii date, numită literatură digitală.

În articolul dat analizăm, din perspectiva teoretică, literatura digitală cu trăsăturile și formele sale, oferind un set de definiții ce ar facilita înțelegerea fenomenului și un set de trăsături care ar permite studiul formelor textualității virtuale.

Noțiunea de „literatură digitală” s-a născut cu mult înaintea expresiei propriu-zise, atestate în limba franceză, iar anul 1949 este cel care marchează începutul coeziunii dintre TIC (Tehnologiile Informației și Comunicației) și literatură. Aceasta determină apariția, în scurt timp, a diferitor „seminare de literatură experimentală” cum ar fi „Oulipo” (1960), „Alamo” (1981) și Asociația Laire (1989) care a lansat, prima din lume, jurnale de „poezie animată la computer” [18, p. 66].

Literatura digitală, numită și literatură electronică, evoluează procesul de creație oferind autorului, în schimbul cuvântului, un „bitstream”, care poate fi exprimat ca text, sunet sau imagine. Acest „material” revoluționează practica scriitorului oferindu-i nu doar un mediu, ci și un instrumentar nou. „Literatura electronică considerată de Stephanie Strickland drept singura imperativă de scriere și citire care depășește întreaga tradiție literară într-un mod tehnologico-istoric, este de fapt o reducere a domeniului mult mai larg al practicilor literare la spațiul virtual” [2, p. 23].

În *Digital Narrative Literature and the changing Role of the Reader*, Esko Lius revede poziția cititorului în raport cu literatura digitală, specificând că acestuia i se propune „colonizarea” unui spațiu nou, din ce în ce mai „locuit” după anii '90. Cititorul nu mai este doar un admirator, un călător care se lasă absorbit de povești și nici un explorator uimit de noile forme de literatură digitală; cititorul devine un (co)autor/ personaj al lucrării accesate.

Această schimbare de perspectivă este motivată de evoluția fructuoasă a cercetărilor din

jurul literaturii digitale, începute prin anii 1997, marcate de lucrările lui Espen Aarseth, George Landow, Janet Murray și Marie-Laure Ryan, care au devenit semnaluri de referință în analiza producțiilor literare ale noilor media [10, p. 1].

În primul rând, cercetătorul Esko Lius atenționează asupra necesității clasificării formelor literaturii digitale, având drept model categoriile lui Raine Koskimaa, care presupun patru tipuri de literatură digitală:

1. produse ale digitizării literaturii tipărite;
2. publicații digitale ale literaturii originale;
3. literatură creată în format digital prin intermediul noilor tehnici;
4. literatura din rețea [10, p. 3].

În articolul său *Russian literature in the digital age*, Vladimir L. Shunikov, analizând dihotomia literatură-literatură de/din rețea (*network literature/ cemeepamypa*) spune că influența tehnologiilor digitale a devenit sesizabilă după a doua jumătate a sec. XX, făcându-ne martori ai unei digitizări intense, care ștergând granițele teritoriale, a inclus literaturile naționale într-un proces simultan de modernizare a principiilor de creație [16, p. 103]. De exemplu, în literatura rusă au apărut portaluri care prezintă spațiul creativ online unde autorul poate crea, publica și urmări reacția cititorului, căruia îi este pusă la dispoziție atât literatura clasică, cât și cea contemporană, creată în mediul digital: <http://proza.ru>, <http://stihi.ru>, <http://zhurnal.lib.ru>, <http://svistok.ru>, <http://taspol.info>, <http://snezhny.com>, <http://litkonkurs.ru>, <http://litsovet.ru>, <http://my-works.org>, <http://chitalnya.ru>.

Astfel, Internetul este considerat o platformă pentru un start-up literar: destul de mulți autori publică întâi pe internet textele sale, apoi în volume tipărite (ex: Слава Сэ). Iar cititorul este ghidat în această lume literară de alte platforme și portaluri, cum ar fi cele ce prezintă cărțile: booktrailer-ele (<http://booktrailers.ru>) [16, p. 105].

Ceea ce provoacă dificultăți este procesul de analiză a acestor lucrări deoarece limbajul artistic capătă trăsături noi datorită mediului digital: textul devine nelimitat, crescând până la infinit în planul spațial și fiind schimbător în cel tem-

poral. O asemenea literatură poate fi numită „dinamică”, deoarece realizează o strategie neliniară de creare și interpretare a textului [16, p. 107].

Luciana Barroso Gattas, în teza sa *Literatura Digital: Desafios Teóricos e Estéticos*, observă că apariția literaturii digitale a provocat o reorganizare și inovare în serie a teoriei literaturii, pornind de la concepte și mergând până la instrumentarul teoretic și analitic. Cercetarea academică a acestui fenomen solicită reformulări semnificative în studiile literare, iar lucrările apărute în prezent sunt niște răspunsuri la provocările lansate de apariția și evoluția literaturii digitale [9, p. 7].

Roberto Simanowski menționează că înainte de a diferenția formele literaturii (digitală, ergodică, interactivă, electronică, hypertext, rețea, cybernetică, cod etc), teoreticienii ar trebui să ofere piste de lectură pentru acest tip de literatură, să ghideze cititorul cu privire la modul în care poate interpreta aspectele digitale și cele literare coagulate în limbajul noilor media [9, p. 18].

Considerată inițial „nedemnă” de o analiză teoretică serioasă, literatura digitală a rămas mult timp în afara atenției mediului științific. Totuși, absența sensurilor fixe și analizabile conform tiparelor tradiționale, nu este un motiv pentru ignoranță și nici o amenințare pentru teorie, ci mai degrabă o provocare ce solicită teoriei să ajusteze instrumentarul de analiză unui nou mediu „non-lingvistic” [9, p. 19].

Literatura digitală este „pătrunsă de cod”, iar semnificația acesteia este dependentă de prelucrarea codului de către utilizator. Interacțiunea dintre opera digitală și utilizatorul acesteia depășește ceea ce presupune lectura tradițională, iar acceptarea ideii „imediateității codului față de interpretarea textului” devine o premisă epistemologică și ontologică dată de estetica digitală. Evoluția fulminantă a formelor literaturii digitale a demonstrat că tehnologiile pot dicta schimbări drastice la nivel estetic. Produsele hypertextuale ale anilor 1980 au fost schimbate foarte repede de lucrări mult mai dinamice, interactive, captivante și de o viteză neînchipuită. Noutatea crescândă în rândul acestor forme ale literaturii digitale determină teoreticianul și

criticul să țină pulsul acestui ritm febril și să revizuiască destul de des categoriile cuprinse de concepte precum „cybertextul” sau „literatura ergodică”. Respingerea sau negarea existenței literaturii digitale este numită de L.B. Gattas „act de miopie teoretică”. Pornind de la o întrebare, cu privire la crearea unei noi critici postmoderniste, a lui Leslie Fiedler din *Cross the Border, Close the Gap* (1969), cercetătoarea face referință la literatura digitală, specificând că aceasta, la fel, ar avea nevoie de o nouă critică, adecvată formelor apărute. Acest lucru pare acceptabil, poate chiar posibil, doar că e simplu să spui, pe când să realizezi această turnură în mediul academic este foarte dificil [9, p. 20-22].

Pornind de la studiile lui Marie-Laure Ryan, L.B. Gattas afirmă că evoluția literaturii digitale s-a soldat cu contestarea limitelor limbajului. Atât timp cât literatura este interconectată la rețeaua discursivă mai largă a culturii, ea va reacționa mereu la schimbările culturale de mare importanță. Deci, „limbajul noilor media” (Lev Manovich) este un rezultat, o consecință a evoluției și nu o revoltă ori un atentat asupra canoanelor [9, p. 23].

Un exemplu ar fi reconfigurarea schemei saussuriene binare (semnificant/ semnificat) în „semnificantul pâlpaitor” (Hayles), care descrie mult mai bine deschiderea pentru jocul intern plin de diferențe de sensuri și forme de ilustrare ale acestora. Semnificantul, în mediul tehnologic, nu se referă doar la un singur marker, ci prezintă un lanț de markeri [9, p. 24].

Literatura digitală era numită de Roberto Simanowski (în primele sale scrieri din anii 1999) *interficțiune*, după care autorul a abandonat acest termen în favoarea denumirii mai largi de literatură digitală (2007) [9, p. 33].

R. Simanowski anunță o trecere de la „hermeneutica lingvistică” la o „hermeneutică a semnelor intermediare, interactive și performative”, ceea ce sugerează că accentul se pune nu pe sensul unui cuvânt, ci pe performanța acestuia, fie el pe ecran sau în formă de hologramă. Cititorul, fiind un coautor, un colaborator la procesul de creație și un element interactiv al acestuia poate fi numit parte integrantă

a compoziției. Acesta este considerat „citor intruziv”- cel care, datorită libertății sale de acțiune în compoziția digitală, încalcă puterea scriitorului, luându-i o parte din aceasta. Conform acestei abordări, comunicarea literară trebuie privită ca un „efort de reconstrucție” foarte contextual, în cadrul căruia semnificațiile textului sunt generate de cititori [9, p. 34-35].

Literatura digitală conectează „semnele nediscrete” (elementele vizuale, sonore și performative) de cele „discrete” (codul alfanumeric). Drept exemple, L.B. Gattas prezintă lucrări precum *The Child* de Alex Gopher și Antoine Bardou-Jacquet, care prezintă o istorie comună: o femeie în travaliu și partenerul ei, care trec în plină viteză prin Manhattan ca să ajungă la maternitate. Inovația constă în înlocuirea imaginilor cu semnificații lingvistice (la apropierea fiecărui element din piesă, îți dai seama că este o

Fig. 1 Captură de ecran din *The Child* (1999) de Alex Gopher și Antoine Bardout-Jacquet.

imagine construită din cuvinte reprezentative)-

R. Simanowski menționează că această lucrare „nu spune o poveste invizibilă în spatele zidurilor, ci mai degrabă reduce obiectele vizibile la sensul lor momentan” [9, p. 38-39].

O altă lucrare, la fel de captivantă, este cea a lui Jeffrey Shaw, care presupune ca cititorul așezat pe o bicicletă să facă o plimbare pe niște străzi proiectate, doar că în locul clădirilor, acesta va trece pe lângă litere/ cuvinte [9, p. 40].

În studiul literaturii, ca și în filosofia mai largă a culturii, digitalizarea este percepută în egală măsură ca avantaj tehnologic și ca amenințare la adresa unei identități umane autoreflexive. Pe de o parte, ea înlesnește deschiderea

Fig. 2 Captură de ecran din *Legible City* (1989-91) de Jeffrey Shaw.

și mobilitatea comunicării, acordând o amploare fără precedent industriei literaturii de divertisment, genurilor populare, însă pe de altă, se face vinovată de o anumită dezumanizare.

Reabilitarea puterilor expresive ale literaturii într-o epocă post-alfabetică (la Michael Benedikt) și post-simbolică (la Jaron Lanier) ar avea de profitat din comparația cu tehnologiile realităților virtuale” [17, p. 29].

Marie-Laure Ryan, în *Narrative and Digitality: Learning to Think With the Medium*, studiază sistemele digitale de creare a literaturii și accentuează faptul că, în domeniul expresiei artistice, computerele au rol dublu: direcționarea creării textului și afișarea acestuia pe ecran [15, p. 515]. Cercetătoarea consideră că următoarele proprietăți ale sistemelor digitale sunt importante pentru studiul narațiunii și textualității:

1. Interactivitatea și feedback-ul natural,
2. Variabilitatea informației transmise (schimbarea unui cod duce la schimbarea imaginii și modului de interacțiune cu mediul digital),
3. Multitudinea canalelor semiotice și senzitive,
4. Capacitatea rețelei de a-și aduna utilizatorii într-un spațiu virtual.

M-L. Ryan consideră că un text digital este cel care utilizează capacitățile computerului și ale rețelei ca modalități de expresie, nu doar ca

mediu de transmitere a conținutului său. (...) Această judecată susține capacitatea textului de a oferi o experiență originală, care nu poate fi dublată de niciun alt mediu, o experiență ce argumentează necesitate acestui mediu [15, p. 516].

H. Porter Abbot, în *The Future of All Narrative Futures*, susține că viitorul narațiunii este strâns legat de viitorul tehnologiilor. Progresul digitalizării, conectivității, manipulării grafice, procesării paralele, interfeței multimodale, realității virtuale (VR), Flash și a multor altora a permis transformări izbitoare ale senzației și texturii narațiunii, fie că este ficțiune, ficțiune interactivă (IF), aventură textuală, cyber-text, MUD-uri (domeniul multiuser), MOO-uri (MUD-uri orientate pe obiect), MMORPG-uri (jocuri de rol multiplayer online masive) sau oricare alte forme hibride [13, p. 529].

L.B. Gattas recomandă, în procesul analizei literaturii digitale, să facem diferența dintre textul literar analizat ca obiect de artă și obiectul fizic-softul de pe care/ prin intermediul căruia citim acest text. Trebuie să putem înțelege că apariția în mediul digital a literaturii este un truc prin care sunt extinse și perturbate convențiile tiparului [9, p. 42]. Cercetătoare accentuează că deși facem diferențe evidente între textualitatea digitală și instanțierea acesteia în mediile noi, nu trebuie să neglijăm faptul că acestea se amestecă, reprezentând o „mutație” la nivel de canon și percepție, în general. Cum afirmă și Katherine Hayles: un monstru format din alipirea diferitor părți preluate din tradiție, care nu se potrivesc întotdeauna.

Literatura digitală este percepută până în prezent drept un hibrid, un „spațiu de negocieră” în care se fac tranzacții cu funcții și convenții relativ stagnate, rigide în construcția și modul lor de exploatare. Are loc o remediere a literaturii, nicidecum o substituție, deoarece mediul digital, fiind un mediu nou, nu înlocuiește tiparul ci îl completează atât prin păstrarea anumitor caracteristici ale mediului original, cât și prin reconfigurarea parametrilor de reprezentare ai acestuia. Mediarea digitală va favoriza practici

de recepție care nu se mai bazează exclusiv pe mandatele tipografiei. Acest lucru nu înseamnă că mediarea digitală ordonă sfârșitul alfabetizării, dar înseamnă că textele programabile vor necesita noi modalități de citire, noi alfabetizări la egalitate cu instanțiile lor procesuale (executabile). Comunicarea literară digitală necesită reconfigurări cognitive bazate pe o paradigmă de reintrare a restructurărilor materiale și (inter)mediale. Interiorizarea tehnologiilor de scriere provoacă o schimbare operativă a proceselor de percepție și cunoaștere [9, p. 43-52].

Cercetătoarea afirmă că „adevărata revoluție” în spațiul literar se face în perioada adaptării cu noile medii și forme literare. Digitalul are nevoie de o perioadă îndelungată de gestație pentru a putea fi asimilat de spațiul cultural în care ne aflăm, iar semnatica se va adapta treptat la noile media din punct de vedere operațional [9, p. 54].

În articolul *O nouă literatură, literatura digitală*, Mirela Rusu vorbește despre literatura digitală ca despre „o schimbare a percepției cu privire la statutul literaturii în era digitală”, care poate fi caracterizată atât cu ajutorul instrumentelor TIC, cât și din perspectiva culturii, esteticii secolului XXI. Pentru analiza unui produs literar digital, aceasta propune următoarele trăsături: algoritmi, generativitatea, calculabilitatea, codificarea numerică, interactivitatea, ubicuitatea, labilitatea, gestionarea fluxului și compatibilitatea.

Iar referitor la formele literaturii digitale, oferă următoarele categorii:

➤ literatura generativă – produsă de un generator de text automat/ semiautomat, în conformitate cu un set de pași prestabiliți;

➤ poezia digitală animată sau non-animată – cu text ce valorifică deplin multimedia, relaționând mesajul cu suportul sau mediul de producție, oferind textului dinamism;

➤ literatura hipertextuală, structurată în baza legăturilor ce direcționează cititorul pe anumite piste de lectură, creând impresia unei comunicări, unui schimb unilateral de informație;

➤ literatura web, ce include producțiile din spațiul web, cum sunt blogurile sau diferite site-uri ce permit unor comunități să creeze și să aibă acces liber la diferite creații.

Referitor la site-urile și antologiile care se referă la literatura digitală, M. Rusu prezintă o serie, dintre care se evidențiază:

➤ revista *Revue Bleue Orange*, o publicație canadiană ce prezintă activitatea Laboratorului NT2 de la Universitatea Quebec din Montreal;

➤ *Electronic Literature Collection*, o antologie a ELO (Electronic Literature Organization), fiind cea mai mare colecție internațională online;

➤ *L'anthologie de littérature numérique européenne*, publicată în 2012 ca parte a proiectului european ELMCIP, prezentând lucrări digitale, imagini și înregistrări ale conferințelor din cadrul proiectului și diferite articole și materiale utile în studiul literaturii digitale [14].

Definiția „funcțională” a literaturii digitale ca echilibru între o structură globală și un set de bifurcații care acționează local în această structură poate fi aplicată la operele pentru care digitalul este un mediu și nu doar un suport, un canal sau un mediu, adică pentru lucrări care nu își pierd natura digitală de la programare la afișare. Literatura digitală este în mare parte o „literatură a dispozitivului” [3, p. 82].

Adrian Marino, în *Biografia ideii de literatură* menționează că secolul XX introduce, destul de agresiv, o nouă oralitate prin atacul asupra culturii scrise-literare din partea mass mediei electronice/ moderne. „Galaxia Gutenberg” este înlocuită de ecranul sonor care anunță criza literaturii și a culturii. Cartea devine treptat un obiect depășit, gata să dispară, oferind locul produselor tehnologizate, care atentează asupra dominației absolute a scrisului (cum sunt cărțile-afiș, cărțile-colaș etc.). Totuși, acest „atac” condiționează și o serie de fenomene pozitive, cum ar fi apariția unor noi genuri și specii literare în care fuzionează tehnologia modernă cu literarul, revederea conceptului de scriitură și scriitor în lumina digitizării și trecerea evoluției literaturii într-o nouă fază [12, p. 166].

Impactul societății tehnologice asupra literaturii a fost văzut cu multă ostilitate și a avut parte de numeroase reacții negative, deoarece se consideră că moartea literaturii se datorează progresului tehnico-științific iar fuziunea dintre cele două medii este o calamitate. Totuși, au fost și reacții pozitive, cum ar fi ipotezele lui C.P. Snow și M. Eastman, care admit colaborarea literaturii cu știința [12, p. 188].

Ceea ce este important de reținut este că scriitura tehnologizată nu distruge scrisul tradițional, literatura nu se desființează trecând în mediul digital, ci preia o formă nouă, coexistând cu tehnologiile. A admite că inovația distruge tradiția, este un gest pripit și nejustificat, deoarece istoria ne arată că apariția fotografiei nu a distrus pictura, așa cum mediatizarea literaturii nu va elimina cartea tipărită. Literatura își reafirmă vitalitatea, se reactualizează în raport cu evoluția tehnico-științifică și nicidecum nu pierde [12, p. 210].

„Moartea cărții”, deci, este „o minciună a viitorului și a futurologiei” (Z. Ornea) [12, p. 231].

Literatura digitală nu anulează literatura anterioară, și, cum afirmă L. Malomfălean, „nu putem sugera chiar „demisia literaturii” în epoca digitalismului. Există doar o diminuare a literarității ca fiind ceea ce face textul să fie de fapt un text și, în al doilea rând, suntem martorii unei proliferări a noilor practici textuale, a stilurilor alternative de citire și a modalităților spectaculoase de colaborare” [11, p. 156]. Literatura este doar redefinită, deja ca „un joc combinatoric care urmărește posibilități implicite în propriul material, independent de personalitatea poetului, dar este un joc în care un anumit punct este investit cu un mijloc neașteptat” afirmă Espen J. Aarseth [1, p. 148].

Această imprevizibilitate a literaturii și induce starea de criză a teoriei literare deoarece evoluția fulminantă a speciilor și genurilor literare nu permite orientarea în spațiu a domeniilor științifice și nici nu se oprește pentru a oferi răgaz teoreticienilor, criticilor și istoricilor literari să surprindă și să urmărească în detaliu fenomenul literar. Deci, putem afirma, că

existența crizei este un efect al evoluției și este nevoie de timp pentru a fi confirmate teoriile, definițiile și conceptele emise, atât cu privire la fenomenul literar în genere, cât și cu privire la noile forme ale literaturii digitale.

În secțiunea *Dosar* a revistei *Vatra* a apărut o serie de anchete ce țin în vizor literatura din mediul virtual și încearcă să prezinte opiniile și atitudinile literaților români față de acest fenomen care ia amploare- digitalizarea. În partea I- *Literatura pe internet (I)*, Călin Crăciun și Andreea Pop (inițiatorii acestei anchete în serie) prezintă *Un scurt argument* în care descriu miza deschiderii acestui dosar: „reprezentarea, în sensul cuprinderii cât mai multora dintre nișe, dincolo de dispute estetice și epistemologice, de aderențe ori repulsii ideologice, de simpatii sau antipatii” și miza poetică, „accentul fiind pus pe cum concep insider-ii ființarea literară internautică sau specificul acestui mediu literar”. Rezultatul acestei anchete este reprezentarea fidelă și la zi a imaginii fenomenului de digitizare a literaturii, formularea unei opinii despre interacțiunea dintre digital și literar și atestarea, prin discuție, a literaturii de pe internet, ca fenomen/ curent/ etapă de evoluție a literaturii.

Vom prezenta câteva răspunsuri ale scriitorilor români contemporani, pentru a asambla „panoul de reacții” al spațiului literar autohton la fenomenul digitizării literaturii și proliferării unei noi forme literare- literatura electronică/digitală.

La prima întrebare: „Literatura este, desigur, una singură, însă transferul unei părți tot mai mari din ea pe internet a modificat mediul ei de ființare. Care credeți că ar fi plusurile aduse de această modificare a „fizionomiei” creației?, scriitorii autohtoni au avut opinii împărțite: Laurențiu Blaga vede transferul literaturii în mediul online ca pe un spectacol, care în goana promovării, a început a șterge ceea ce însemna cândva cultura. Cu precauție se pronunță și Elena Boldor, care consideră că arta trebuie să fie „open pentru oricine pe internet, dar să existe și o variantă fizică”. Mult mai entuziasmat de această metamorfoză este Lucian Brad, pentru care internetul a adus literaturii un aspect

„fresh” prin „paginile cu emoji-uri, capturi de ecran, ilustrații și conversații” [4].

Online-ul este un „excelent poligon de teste” (Valentin Covaciu), de pe care literatura poate „bate” mult mai precis la țintă decât cea tipărită pe hârtie (Daniel Cristea- Enache) și aceasta este una dintre bucuriile și surprizele umanității (Gabriela Feceoru) [5].

Ioan Mateiciuc vede această modificare de mediu fertilă, care se rezumă doar la o „schimbare de instrumentar” [6] aducând cu sine o expunere și o vizibilitate mai sporită (Cristina Pașcanu), fiind deja o normalitate, parte firească a vieții noastre (Florentin Popa) [7] în care mijloacele tradiționale și cele moderne încearcă să păstreze echilibrul (Sorina Rîndașu) [8].

Întrebați despre riscurile și minusurile „expansiunii literaturii internautice” autorii români au evidențiat faptul că surplusul de cantitate șterge din calitate (Laurențiu Blaga) [4], iar scriitorul riscă să devină prizonierul „fanbase-ului” (Andrei Dósa) [5], să se piardă în „balastul” textelor ce inundă internetul (Antonia Mihăilescu) [6]. Societatea se află în era iluziei deoarece online-ul este cu desăvârșire lipsit de discernământul a ceea ce este „fake” și adevărat. „Prea mulți nechemați pe plantația artei și prea puțini sunt cei care au cu adevărat har.” (Cristina Pașcanu) [7]. Lipsa filtrului calității pentru literatura internetului riscă să producă o „inversare a scării valorilor” (Marcel Vișa) [8].

La întrebarea dacă „obligă o astfel de prezență la un anumit limbaj/ o atitudine diferită”, scriitorii români au menționat că indubitabil este faptul că la cititor nu se mai ajunge prin intermediul abordărilor tradiționale (Laurențiu Blaga) [4]. Limbajul s-a tehnologizat (Antonia Mihăilescu) [6] și banalizat, iar digitalul este mediul în care autorul a devenit personaj (Cristina Pașcanu) [7]. Totuși „migrarea dintr-un mediu în altul nu obligă la schimbarea limbajului” (Sorina Rîndașu) [8].

Referitor la diferențele dinamicii creațiilor literare din spațiul online față de cea de pe hârtie, este necesar de menționat faptul că trecerea din mediul de hârtie în cel digital a făcut ca distanța dintre cititor și autor să fie mult mai scurtă

tă, chiar și uneori să dispară (Laurențiu Blaga) [4]; literatura să obțină o viteză fulminantă de difuzare, pentru care plătește cu apariția unor producții superficiale (Mihók Tamás) [6]. Tudor Pop observă existența unei rețineri și chiar dispreț pentru literatura online, considerată mai „slabă” decât ceea ce iese de sub tipar. Totuși, această atitudine nu este una edificatoare în chestiunea dată, căci sunt numeroase platforme literare care promovează literatura de calitate în formatul online: *O mie de semne*, *citestema.ro*, *NoisePoetry*. (Savu Popa) [7]. Marcel Vișa vede online-ul ca pe o etapă de triere a literaturii, care urmează, totuși, să ajungă pe hârtie, la îndemâna unui „mediu literar avizat”, considerând că „veleitarii le abandonează în online” [8].

Întrebați „Care e diferența de asumare a unui act artistic de genul acesta în raport cu procesul clasic de scriere? Cele două se consumă în mod diferit?” scriitorii autohtoni au spus: „...nu mă pot limita la o carte negru pe alb și că funcționez mai bine când experimentez cu multe chestii concomitent” (Elena Boldor). Lena Chilari se arată a fi impresionată de partea vizuală a literaturii de pe internet, inspirată de aceasta să facă videopoeme pe YouTube și să posteze filmările lecturilor de la evenimente [4].

Cristina Pașcanu subliniază faptul că cititorul nu mai pare atât de atras de cuvânt, ci de imagine, de conținutul livrat mult mai facil, pentru că am devenit „imagofagi” [7].

Cât despre relevanța ideii de generație în epoca internetului, s-a punctat faptul că internetul a nivelat ideea de generație, făcând mai degrabă să se simtă o continuitate, o simbioză de energii creatoare (Lucian Brad) [4], acesta a șters granițele (Gabriela Feceoru) iar fiecare literat vrea să fie zoomer (Andrei Dósa) [5]. „Pare că există o singură generație, cea a internetului” (Mihai Marian) [6], „totul seamănă cu un teritoriu, un soi de amestec dintre Vegas și Babilon” (Savu Popa) [7].

S-a pus accentul și pe relația cu cititorul, feedback-ul primit în online, despre care s-a spus că mediul internautic a oferit scriitorului luxul de a fi în contact permanent cu cititorii săi, cum ar fi platformele de tipul Goodreads,

unde cititorii lasă recenzii pentru cărțile pe care le citesc (Andrei Mocuța) [5].

Întrebați dacă „Există o critică literară specifică literaturii internetului?” scriitorii români au spus că critica de pe internet este și ea diferită de varianta clasică (Laurențiu Blaga), fiind uneori rezumată la vizualizări și distribuire (Lena Chilari), care sunt tot o modalitate de apreciere a calității. Elena Boldor spune că „atât timp cât zoomerii vor fi pe reddit & forum-uri și boomerii pe facebook”, putem afirma că avem o critică internaută [4]. Totuși această critică nu este „văzută în acțiune” (Daniel Cristea-Enache) [5].

Existența booktuberilor pe YouTube și a cronicarilor pe Goodreads confirmă adecvarea criticii la spațiul virtual (Mihók Tamás) [6], care, în esență, e aceeași, doar că are caracter mult mai dinamic, fiind bazată pe interactivitate și comunicare directă (Savu Popa) [7].

Critica literaturii internetului este în formare încă (Gelu Vlașin) și e un fenomen extrem de rar la moment (Andrei Zbîrnea) [8].

Iar la ultima întrebare, cu privire la contribuția, utilitatea online-ului în promovarea literaturii române, unanim s-a vorbit despre faptul că accesul spre literatura noastră a devenit deschis, ceea ce îi oferă șansa să depășească limitele geografice ale spațiului vorbitor de limbă română și să „atenteze” la recunoașterea universală.

Literatura digitală, indiferent cum este numită (electronică, cibernetică), reprezintă o reabilitare a literaturii tradiționale, marcate de evoluția TIC. Revoluționând cuvântul, aceasta aduce literaturii trăsături noi, precum: interactivitatea, nelimitarea, variabilitatea în plan spațial și temporar și interferența cu codul, datorită căruia aria de reprezentare a literaturii se lărgește foarte mult.

Fenomenul digitizării literaturii soliciită o abordare teoretică corespunzătoare, care ar oferi cititorilor piste orientative de lectură, instrumentar adecvat produselor digitale și acceptarea acestei etape de evoluție cu o doză mai redusă de scepticism. Autorul nu este devalorizat în spațiul online, ci obține un soi de libertate pe care o împarte și cititorului, ultimul fiind implicat direct în text, ceea ce înseamnă că

răspunzând provocărilor și schimbărilor epocii, literatura digitală este mult mai aproape de societate, de cultura, care și ea se digitalizează.

Referințe bibliografice:

1. Aarseth, Espen J. *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. London: The Johns Hopkins University Press Ltd., 1997, 203 p. ISBN-13: 978-0801855795.
2. Berszán, István. *Ages and Rhythms of Literary Practices*. În: Phantasma, volumul 20 – „Literature in the Digital Age”, Cluj-Napoca: Editura Fundația Culturală Echinoux, 2011, p. 20-38. [Accesat: 08.02.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=573&lang=en>
3. Bootz, Philippe. *Regarding Digital Literature*. În: Phantasma, volumul 20 – Literature in the Digital Age, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Echinoux, 2011, pp. 79-96. [Accesat: 03.02.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=612&lang=en>
4. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (I)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 42-48. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/01/literatura-pe-internet-i/#more-10162>
5. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (II)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 48-54. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/02/literatura-pe-internet-ii/#more-10177>
6. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (III)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 54-59. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/03/literatura-pe-internet-iii/#more-10192>
7. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (IV)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 59-66. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/04/literatura-pe-internet-iv/#more-10207>
8. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (V)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 66-72. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/05/literatura-pe-internet-v/#more-10226>
9. Gattass Barroso, Luciana. *Literatura Digital: Desafios Teóricos e Estéticos*. Tese de Doutorado – Departamento de Letras, Rio de Janeiro: Pontificia Universidade Católica do Rio de Janeiro, 2011, 192 p. Certificação Digital N°0710504/C. [Accesat 16.01.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/6366921/Luciana_Barroso_Gattass_Digital_Literature_Theoretical_and_Aesthetic_Reflections?email_work_card=view-paper
10. Lius, Esko. *One more link bound them now. Digital Narrative Literature and the changing Role of the Reader*. Undergraduate assignment, Comparative Literature, University of Helsinki, 10 Oct. 2003. [Accesat 10.07.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/1885725/Digital_Narrative_Literature_and_the_changing_Role_of_the_Reader?email_work_card=view-paper
11. Malomfălean, Laurențiu. *Hipertext. Cybertext*. În: Phantasma, volumul 20 – Literature in the Digital Age, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Echinoux, 2011, pp. 151-156. [Accesat: 11.03.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=659&lang=en>
12. Marino, Adrian. *Biografia ideii de literatură*. Vol. 6, partea IV. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1991–2000, 283p. ISBN 973-35-1008-4.
13. Porter, H. Abbott. *The Future of All Narrative Futures*. Cap.35 in *A Companion to Narrative Theory*. Edited by James Phelan and Peter J. Rabinowitz. UK, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2005, 571 p. ISBN-13: 978-1-4051-1476-9
14. Rusu, Mirela. *O nouă literatură, literatura digitală*. În: EDICT, Revista Educației, nr. 2, februarie 2020. ISSN 1582-909X. [Accesat 19.08.2021]. Disponibil: <https://edict.ro/o-noua-literatura-literatura-digitala/>
15. Ryan, Marie-Laure. *Narrative and Digitality: Learning to Think With the Medium*. Cap.34 in *A Companion to Narrative Theory*. Edited by J. Phelan, P.J. Rabinowitz. UK, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2005, 571 p. ISBN 13: 978-1-4051-1476-9.
16. Shunikov, Vladimir. L. *Russian literature in the digital age*, RSUH/RGGU Bulletin. În: *Literary Theory. Linguistics. Cultural Studies*, n. 3, (2021), pp. 102-114. DOI 10.28995/2686-7249-2021-3-102-114.
17. Ursa, Mihaela. *Literatura cibernetică*. În: Vatra, nr. 491, 2/2012, p. 29-31.
18. Vuillemin, Alain. *L'Émergence des littératures digitales*. În: Phantasma, volumul 20 – Literature in the Digital Age, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Echinoux, 2011, pp. 65-70. [Accesat: 16.03.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=601&lang=en>

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.